

ІСТОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

УДК 911.3:61(477)

DOI: <https://doi.org/10.25128/2519-4577.24.2.1>

Андрій КУЗИШИН

ТЕРИТОРІАЛЬНА СТІЙКІСТЬ ТА ЕЛЕКТОРАЛЬНІ ПРОЦЕСИ:
ДОСВІД СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Пропоноване дослідження покликане оцінити роль електоральних процесів для територіальної стійкості як ознаки сформованості держави. Закцентована увага на соціально-економічних, етнокультурних, ціннісно-культурних особливостях утвердження територіальної стійкості. Для цього було проаналізовано передвиборчі програми вітчизняних політичних партій, які брали участь у національних виборах в XXI ст.

Було досліджено, що не зважаючи на соціально-культурну диференціацію в Україні, яка зумовлена об'єктивними історично-географічними і етногеографічними передумовами, для українського етносу властива відокремлена політична ідентичність, яка була ускладнена регіонально-політичними взаєминами на початку XXI ст. Визначено роль маніпулятивних впливів партій, які формували ідеї регіоналізації та поляризації в Україні.

Ключові слова: територіальна стійкість, електоральні процеси, просторова ідентичність, електоральна прихильність, просторові прихильності.

Постановка науково-проактивної проблеми, актуальність, новизна дослідження. Аналіз останніх публікацій за темою дослідження Оцінюючи електоральний процес в межах певного простору, ми поєднуємо політичну теорію Х. Арендт [6; 7], науковий дискурс Юхо Луукконен, Мікко Векрот, Теему Кемппайнен, Теему Макконен, Хейккі Сірвіо [13] та емпіричні дані щодо електоральних симпатій населення України, розмішених на офіційному сайті Центральної виборчої комісії України [15] та узагальнених нами [3; 4; 10; 11].

З точки зору Х. Арендт, ідея держави як територіально-політичної спільноти не стосується її націоналістичної функції як однорідної й одноставної єдності людей зі схожим етнокультурним походженням і спільною національною ідентичністю. Водночас вона розвиває ідею, що держава відіграє подвійну роль як формально організований політико-інституційний простір, де можуть відбуватися політичні дії, і як гарант цього інституціоналізованого простору [6]. На відміну від ідеї сучасної національної держави, держава як територіально-політична спільнота в до-/пост-націоналістичному сенсі не складається лише з тих осіб, які належать до неї за фактом свого народження, а виникає з суспільного буття всіх, хто мешкає в межах такого національного простору [7, с. 299]. Отже, за своєю сутністю держава є виявом територіальної стійкості.

Існування та становлення політичної спільноти передбачає дію, яка для Арендт (1998) була найціннішою та найбажанішою з трьох основних видів людської діяльності [6]. Такою дією є рефлексія на електоральні можливості – брати участь у виборчому процесі та

віддавати свою прихильність певній політичній силі. В цьому сенсі діяльність, пов'язана з електоральним процесом, є єдиною справді вільною формою людської діяльності, оскільки вона не підкоряється природним життєвим потребам і не диктується зовнішніми цілями та цілями, а натомість є передумовою та самоціллю. Здатність діяти означає, що замість того, щоб просто жити заради підтримки та відтворення нашого виду, люди можуть робити внесок у звичайний світ – зокрема, брати участь в управлінні державою через делегування своїх повноважень обраним лідерам, таким чином починаючи щось нове та розкриваючи себе як унікальні істоти серед собі подібних [6, с. 177].

Детальне опрацювання поглядів Арендт щодо цього питання зробили Юхо Луукконен, Мікко Векрот, Теему Кемппайнен, Теему Макконен, Хейккі Сірвіо [13]. З точки зору Арендт, політика характеризується чотирма взаємопов'язаними якостями, без яких вона була б неможливою. По-перше, політика можлива лише тоді, коли для неї є публічний простір [6]. Іншими словами, політична дія вимагає «простору видимості», яким можуть бути результати електоральної прихильності. Простори, які мають чіткі межі, не включають лише інституційні політичні структури, такі як вибори, за допомогою яких громадяни можуть втрутитися або змінити хід формальних політичних процедур держави. У той час як фізичні місця та інституціолізовані структури є важливими умовами для політичної дії, простори зовнішнього вигляду також стосуються ширшої ідеї громадськості як спільного соціального простору, в якому люди стають визнаними та почутими іншими. В певній мірі це відбувається через просування своїх поглядів на ви-

борах.

По-друге, в процесі електоральної активності її учасники контактують в публічному просторі, формуючи конкуруючу спільноту. Цей простір ґрунтується на засадах єдності та протистояння, яка не допускає повної рівності. Як зазначає П. Ліль, рівність у цьому контексті не слід розуміти як однаковість [12]. У розумінні Х. Арендт рівність не є «природним» станом для людей, а є результатом тривалих колективних зусиль, інституціолізованих через закон і політику, які в свою чергу є результатом електоральних процесів [6].

Мета, завдання та методи дослідження. Готуючи дану публікацію ставилося завдання проаналізувати роль електоральних процесів для територіальної стійкості як ознаки сформованості держави. Основні концептуальні і практичні виміри територіальної стійкості ми пов'язуємо з державним організмом, який має можливість розвиватися і видозмінюватися під впливом політичних процесів, серед яких ключову роль відводиться електоральним впливам. Результатом дослідження мало б бути формування висновків, чи існуючі розбіжності в поглядах електорату є виявом звичних для демократичних держав процесів розмежувань, чи це штучно створені бар'єри, що формуються зацікавленими групами впливу, а також виокремити роль географічної, геополітичної, економічної, соціально-політичної, інформаційної детермінанти в її формуванні. Це визначило мету статті – проаналізувати означені детермінанти як основні концептуальні і практичні виміри впливу на національний простір. Було зроблено спробу узагальненої оцінки проблеми в науковій літературі та сформульовано авторське обґрунтування об'єктивних детермінанти геополітичного простору України.

З метою дотримання рис ясності, результативності та обґрунтованості результатів дослідження було використано методи філософські (зокрема, принципи взаємозумовленості, взаємозв'язку, причинності), порівняльно-географічний та порівняльно-історичний, метод системного аналізу та контент-аналіз.

Виклад основного матеріалу. Щоб підкреслити роль ідентичності українського народу та його проєвропейських позиціях слід наголосити ще й на його соціальні-політичні розмежуваннях, що є звичним явищем для європейських націй. Дослідники підкреслюють, що в країнах зі стійкою (політичною) національною ідентичністю і усталеною системою демократичного врядування основними є соціально-економічні, а також так звані пост-

матеріалістичні лінії розмежувань. Саме вони є основою для підтримки в ході виборчих процесів найбільш впливових партій і груп інтересів, що змагаються за владу та/або вплив на неї. Натомість у країнах, що розвиваються, молодих демократіях і новоутворених державах значно більшу роль відіграють етнокультурні, ціннісно-культурні (на відміну від ціннісно-ідеологічних) та регіональні поділи, які набувають політичного значення.

Унаслідок розмежувань виникли відносини статусної нерівності між центром і периферією, які особливо відчутні у питаннях мовно-етнічних; між церквою і державою насамперед за вплив на освіту, виховання, культуру; між селом і містом головним чином у зв'язку із розподілом ресурсів і проблемою еквівалентного обміну; між класом власників засобів виробництва і класом найманих робітників. Ці розмежування трансформують відмінності за наведеними ознаками у політично значимі суспільні протиріччя [11, с. 36]. Кожному з цих розмежувань відповідає ідеологічний маркер, що, в свою чергу, відображається в існуванні певних політичних партій та електоральних уподобань, утворюючи різні його сегменти.

Прикладом усвідомлення національної ідентифікації може бути поступовий відхід від ідеї протиставлення в поглядах українського електорату. Політична спільнота українських громадян у такий спосіб отримувала наперед задані ідентичності: «західняків», «східняків», «кримчан», «представників Донбасу» тощо, із нібито несумісними економічними проблемами та глибокими історико-культурними суперечностями між Сходом та Заходом країни. Тема унітарного устрою Української держави стала важливим елементом закріплення ціннісних орієнтирів у масовій свідомості українських громадян. В останніх двох виборчих каденціях майбутні парламентські партії, які сповідували дану ідею, мали суттєву підтримку електорату. У 2014 р. цю ідею активно пропагували «Блок Петра Порошенка», політична партія «Народний фронт», політична партія «Об'єднання «Самопоміч», Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина». В розрізі обласних регіонів вони отримали підтримку, а отже – оприлюднили позицію майже 79 % виборців.

На противагу їм у виборчому процесі брали участь кілька партій, які підтримували думку регіональної окремішності населення України та формували відповідне електоральне поле. Від початку 2000-х років цю тезу використовували в своїх ідеологічних поглядах партії лівого спрямування (Блок Наталії

Вітренко «Народна опозиція», Селянська партія України, Виборчий блок політичних партій «ЗА СОЮЗ», Партія «Руський блок», «Опозиційна платформа – за життя!»). Відрадно, що з кожною виборчою каденцією підтримка таких поглядів зменшується (рис. 1). Ще в 2008 р. тодішній лідер «Українського вибору», до недавнього часу – лідер і депутат Верховної Ради України від «Опозиційна платформа – за життя!» В. Медведчук проголошував: «Федералізація нашої країни – це єдині та безальтернативні ліки проти її розколу, загроза та реальність якої існують» [16]. Твердження такого типу підживлювали суспільно-політичні антагонізми в країні, провокуючи дискусії щодо спільності/відмінності історичної долі українців та етнічних росіян, що проживають на теренах сучасної України, фокусували увагу на конфліктах історичної пам'яті, формували негативні стереотипи у сприйнятті двомовності українців, їхній релігійної гетерогенності тощо.

Ці ідентифікаційні суперечності, своєю чергою, використовувалися політичними партіями як інструменти політичної боротьби за розширення власного електорального кола підтримки та, як наслідок, – доступу до економічних ресурсів як цілої країни, так і окремих її регіонів.

Виборчі програми політичних партій України значною мірою і далі використовують тему поляризації України, її двоїстості у мовному, релігійному, історико-політичному контекстах, наголошували на необхідності систем-

них реформ з метою децентралізації влади та розширення прав органів місцевого самоврядування. Так, наприклад, на позачергових виборах до Верховної Ради України 26 жовтня 2014 р., п'ятірка лідерів перегонів у багатомандатному загальнодержавному окрузі, а саме: Політична партія «Народний фронт», Партія «Блок Петро Порошенко», Політична партія «Об'єднання «Самопоміч», Політична Партія «Опозиційний блок», Радикальна Партія Олега Ляшка у своїх передвиборчих програмах заявили про необхідність децентралізації влади та розширення прав місцевого самоврядування. Така уніфікованість позицій представників різних політичних сил засвідчила, зокрема, зростання популістських тенденцій в українському політикумі. Загалом така думка мала відповідну кореляцію з виборчими ініціативами багатьох європейських держав, – Франція, Італія, Угорщина, де популістські ідеї мали суттєву підтримку та стали своєрідним трендом [9]. Ідентифікаційні суперечності між локальними владними елітами та спільнотами на декларативному рівні були гармонізовані завдяки акцентуванню у програмах політичних партій самотності кожного регіону країни, їх прав на розширене використання власних адміністративних та фінансових ресурсів [5]. Такі підходи властиві для партій різного ідеологічного спрямування, також є яскравим підтвердженням політичної зрілості та самоідентифікації українського електорату, який зробив в цьому напрямку суттєвий крок вперед за останні десятиліття.

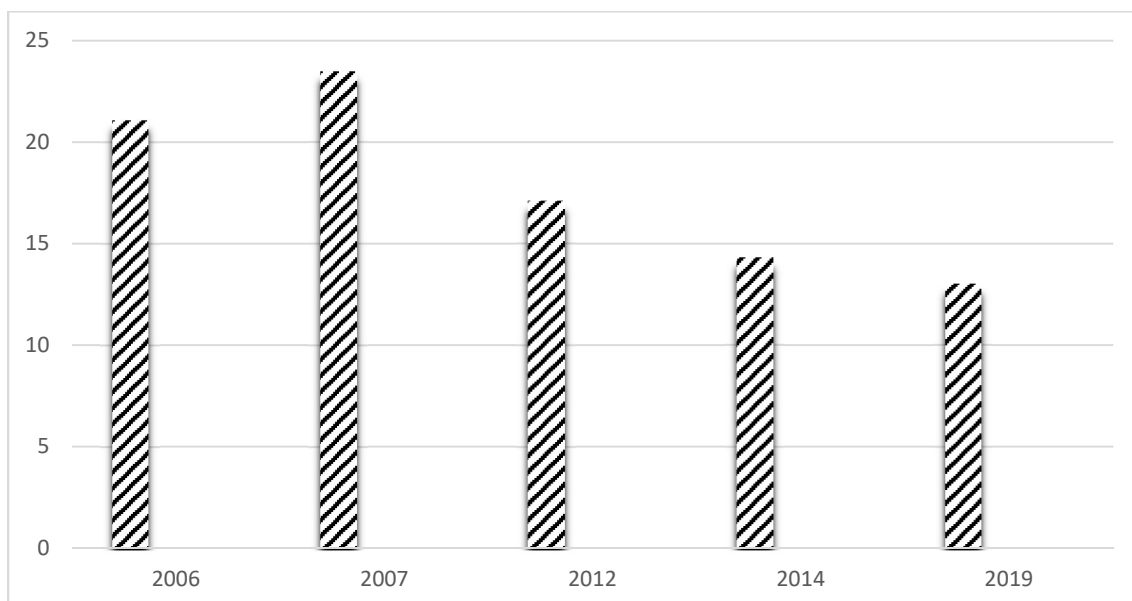

Рис. 1. Підтримка політичних партій України за критерієм ідеї підтримки федералізації території України (2006-2019 рр.)

Джерело: власна робота на основі відкритих даних Центральної виборчої комісії (www.cvk.gov.ua) та аналізу виборчих програм партій

В даному випадку нам видається доречним навести приклад формування цього процесу на прикладі областей Карпатсько-Подільського регіону України. Якщо ідеї національної самобутності завжди мали позитивний відгос та звичну підтримку електорату в цьому регіону, то ідея децентралізації як супутня складова ідеології партій право-центриського спрямування стала уособлення потягу до усвідомлення почуття «господаря» та приватної

власності як складової розвитку території. До виборів 2014 р. такі області як Закарпатська, Чернівецька, Хмельницька та Вінницька мали відносно інертну позицію щодо партій право-центриського спрямування, які висловлювали цю ідею, надалі, в 2014 і 2019 рр., ця теза була однією з ключових щодо підвищення підтримки таких партійних ідеологій. На загально-українському рівні підтримку цієї ідеї ілюструє наступний графічний рисунок (рис. 2).

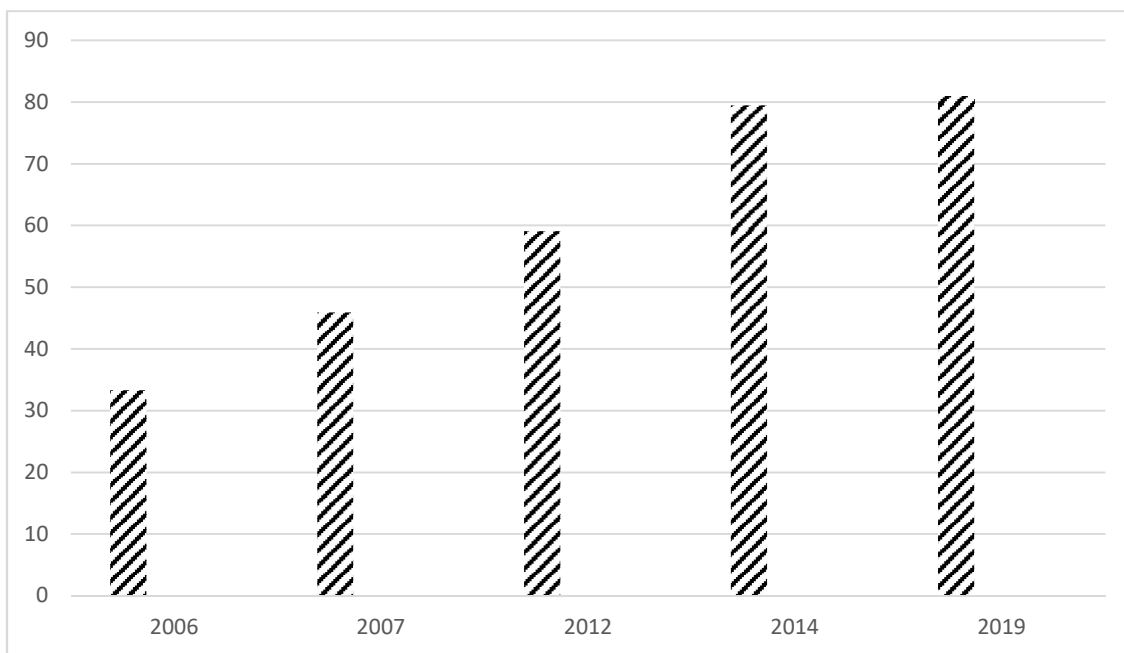

Рис. 2. Підтримка політичних партій України за критерієм децентралізації влади та розширення прав місцевого самоврядування (2006-2019 рр.)

Джерело: власна робота на основі відкритих даних Центральної виборчої комісії (www.cvk.gov.ua) та аналізу виборчих програм партій

Виходячи із підтримки партій та блоків, які пропагують «розмивання» меж української нації через встановлення локальних політичних угруповань та неприйняття «Інших», визнання їх «Чужими», загроза поширення сепаратистських настроїв до 2014 р. зберігалася. Гасла реформ місцевого самоврядування представники локальних владних еліт сприйняли по-своєму. Частими були випадки, коли під приводом демократичних перетворень регіональні лідери змінювали свою громадянську позицію та геополітичні орієнтири відповідно до клієнт-патрональних зв'язків, які встановлювалися з центральною владою в Києві або ж у столиці сусідньої держави – Москві. Прикметно, що перешкоджання деструктивним маніпуляціям довкола змісту ідентифікаційних суперечностей української нації ускладнювалося тим, що за формальними ознаками велика кількість громадських організацій та політичних партій, робота їх активістів відповідали нормам українського законодавства. Однак на практиці діяльність таких організа-

цій неявно підривала основи української державності та мала відверто антиукраїнський та антигуманний характер.

Підтримка партій, які стримували монолітність та самоідентифікацію української нації, зазвичай – лівоцентриського спрямування, фактично стимулювали формування в Україні своєрідного ринку ідентичностей, що використовувалися як засіб розпалювання міжрегіональний протиріч, підриву основ соціальної солідарності, заперечення єдності українського суспільства як спільноти Української держави та культивування антигуманних способів ведення політичної боротьби. Закони ринку ідентичностей підпорядковувались утилітарним принципам примноження вигод та ставали предметом торгу, інструментом для отримання політичних, економічних преференцій для локальних політичних лідерів, для яких державницька політика національної єдності не мала провідної ролі, а демократичні цінності свободи та недоторканності людського життя мали суто декларативний характер [5].

Від виборів до Верховної ради 2014 року маємо чіткі підтвердження, що ідея несумісності регіональних ідентичностей, пропагування ідей федералізму та автономізації регіонів значною мірою були штучними конструктами, які підтвердили свою деструктивність та непопулярність в українському суспільстві. Спроба впровадження ними стратегії «насадження ідентичностей» в дійсності не корелюють із позиціями більшості українських громадян. Це свідчить, зокрема, про більш помірковані електоральні симпатії переважної частини українських громадян, зменшення ефективності маніпулятивно-популістських технологій протиставлення Східної та Західної частин України у здійсненні передвиборчої агітації та зміщенні ціннісних орієнтирів як у світоглядних настановах виборців, так і в програмних документах політичних партій. Так, зокрема, передвиборчі програми політичних партій на останніх парламентських виборах (2019 р.) були побудовані довкола ідей консолідації нації, зокрема: встановлення миру, захисту територіальної цілісності України, боротьби з корупцією, впровадження економічних реформ тощо [5].

Однією з ключових проблем, що видзеркалювалась в програмах політичних партій національних виборчих каденцій різного ідеологічного спрямування, була мовна. Нажаль, до недавнього часу вона сприяла ескалації ідентифікаційних суперечностей української нації. Практично від перших виборів незалежної України ця проблема обговорювалися представниками окремих політичних сил та громадських організацій як фактор, що формує два великі історико-культурні ареали українського народу – україномовний та російськомовний. Мовно-культурні орієнтації Сходу та Заходу країни утворили своєрідну вісь політичного дискурсу, довкола якої упродовж всієї історії новітньої незалежності України тривали запеклі дискусії. Вихідна позиція проросійських політичних сил та громадських організацій полягала у наданні російській мові статусу другої державної, зважаючи на її т. зв. Неповноцінний розвиток у незалежній Україні. Довший час апологетом цієї теми була «Партія Регіонів», яка характеризувалась як провладна та домінуюча впродовж 2010-2014 рр. Маючи свій електорат, ця партія під гаслом демократичних ініціатив та свободи слова зуміла в липні 2012 р. ухвалити законопроект «Про засади державної мовної політики», що передбачав можливість офіційної двомовності у регіонах, де чисельність національних меншин перевищує 10%. У лютому 2014 р. закон було

скасовано. Його тези нав'язувались електорату шляхом формування негативних стереотипів серед мешканців Сходу України щодо становища російської мови в Україні, зокрема, постійно наголошувалася ідея про її перманентні утиски та споконвічну єдність українського та російського мовного просторів.

Розподіл українських громадян за мовною ознакою був одним із найпомітніших інструментів структурування електорального поля країни, методом розрізнення «своїх» і «чужих», підкресленням відмінностей між регіонами України та створенням уявлення про труднощі у знаходженні «спільної мови» в одній державі. У політичному дискурсі таким чином виникала «мовна ворожнеча», яка провокувала конфлікти, пов'язані з розмаїттям ідентичності української нації. Проте поступово спостерігається позитивна тенденція до зменшення підтримки цієї ідеї, що свідчить про відхід від мовної залежності від Росії. Це також є ще одним кроком до самоідентифікації української нації як на локальному, так і на загальнодержавному рівнях.

Впродовж виборчих каденцій XXI ст. на загальнодержавному рівні спостерігалась суттєві коливання щодо оцінки суспільством цього питання. Було проведено багато соціологічних зрізів, масових зібрань, які обґрунтовували певні думки, була дискусія в ЗМІ. На рівні програм політичних партій, які номінувались на звання «парламентських» (брали участь у виборах) також були суттєві коливання (рис. 3).

Складність мовного питання полягала ще й у тому, що низка політичних партій, які в Україні вже мають тривалу і не дуже історію діяльності, а також різні так звані «треті» сили, відомі своїм проросійським баченням соціально-економічного, геополітичного, гуманітарного розвитку України, не лише у своїх наративах, а й у реальності є російськомовними: не зважаючи на зобов'язання вести діловодство українською мовою, російська мова і далі залишалася мовою побутового спілкування, вона часто була мовою ведення документів в приватних компаніях, державні та регіональні лідери підтримували політику російськомовних видань, повністю нормальним вважалось видання / публікування своїх виступів саме російською мовою. З метою загравання з виборцями український політикум часто використовує регіональну «мовну гру», що не сприяв національній консолідації. Логічним наслідком таких спекуляцій була політизація роботи низки громадських організацій проросійської спрямованості, що здійснювали свою

роботу під «прикриттям» культурно-просвітницької місії захисту етнічних росіян від мовної дискримінації. Кожна наступна виборча каденція підтверджує думку, що спекуляції довкола мовної теми не знаходила бажаного

деякими проросійськими політичними та громадськими силами відгуку серед громадян, – домінуюча частина українців залишається на позиціях підтримки української як єдиної державної мови.

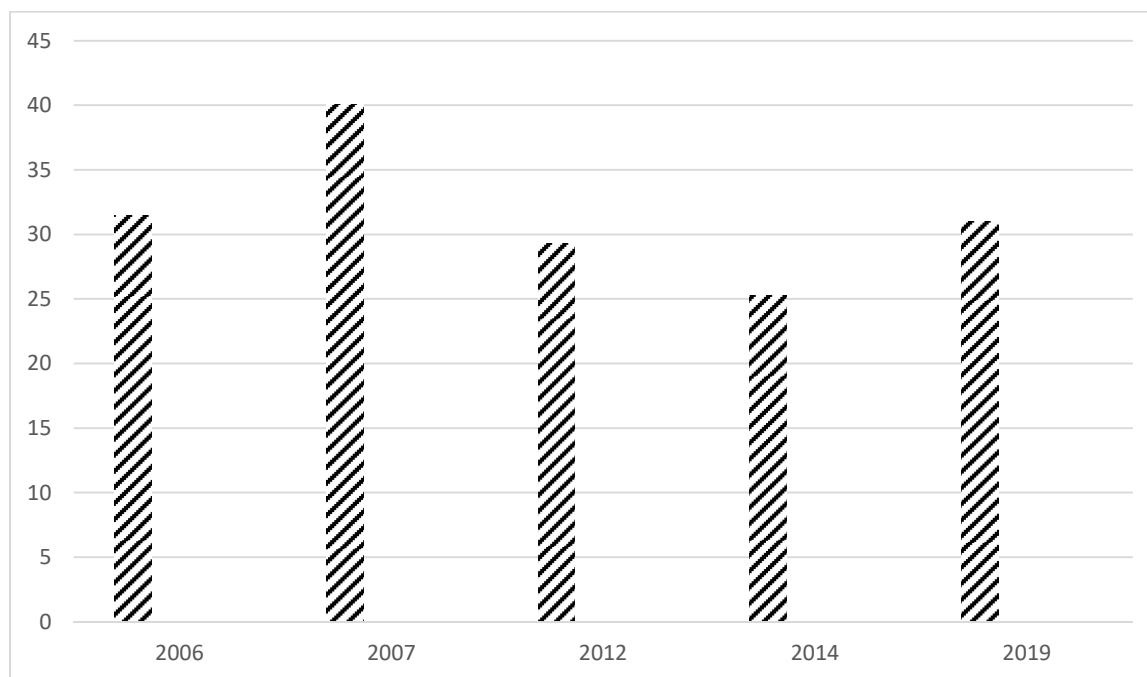

Рис. 3. Підтримка політичних партій України за критерієм ставлення до мовної політики (2006-2019 рр.)

Джерело: власна робота на основі відкритих даних Центральної виборчої комісії (www.cvk.gov.ua) та аналізу виборчих програм партій

Суттєвим кроком вперед в плані ідентифікації українців на сучасному етапі була ідея декомунізації історичної спадщини та мінімізація її збереженості в форматі просторових орієнтирів, назв та подієвих пам'яток. Вона знайшла свій відгук насамперед в програмах правих та право-центристських партій, які стають все більш впливовими в українському політикумі. Під впливом саме цих політичних сил і їхнього електорату Міністерство юстиції України у липні 2015 р. заборонило партіям лівого спрямування (Комуністичній партії України, Комуністичній партії України (оновленій), Комуністичній партії робітників та селян) бути суб'єктами виборчого процесу. Того ж року була чергова спроба легалізації таких політичних рухів (створення блок «Ліва опозиція»). Їх стараннями розвивалась ідея антинаціональної ідентичності. Перша з них – це ідентичність фашиста, що у стійких стереотипах населення мала б закріпитися за представниками європейських політичних сил, а також ідентичність антифашиста, що відводилася партії влади. Це була чергова замаскована спроба збереження ідентичності з російським народом; щоправда, кількість електорату, яка відгукнулася на неї підтверджує її маргіналізацію. На основі хибного отожднення борців за

незалежність України з «фашистами», яке десятиліттями активно підтримувалося радянською історіографією, стійке асоціювання мешканців Західної України, що прагнули самостійності, з фашистськими ідеями стало основою нової ідеологічної політики «Партії регіонів». Це також стало ключовим елементом масової інформаційної кампанії, спрямованої на дискредитацію проєвропейських прагнень українців.

Загалом можна стверджувати про наявність двох провідних стратегій конструювання (та, відповідно, зіштовхування) політичних ідентичностей українських громадян, якими послуговуються у своїй діяльності як громадські організації, так і політичні партії – проукраїнської (із акцентуванням необхідності реабілітації національних героїв, відтворення аутентичної української історії, вільної від ідеологічних штампів та кліше радянського періоду) та імперської (із домінуванням світоглядної настанови «консервації» радянських артефактів та конформістською установкою у сприйнятті символів, знаків тоталітарного минулого та осіб, що його уособлювали), що відкрито співіснують у публічному просторі.

На окрему увагу заслуговує показник кількості політичних партій, які беруть участь

у виборчому процесі в Україні. Тут домінує два погляди. Перший ґрунтується на тому, що в Україні ще відбувається процес формування партійної структуризації суспільства та досить частих змін електоральних уподобань населення (яскравий приклад – підтримка молоді партійної структури «Слуга народу» в 2019 р., – відповідні дослідження вже нами були проведені та опубліковані [8; 10]. Інша група поглядів базується на тому, що партії є інструменталізацією у політичній боротьбі, тобто перетворенням партій на т. зв. електоральні машини. А тому політичні партії в Україні сьогодні мають вузький коридор доступу до важелів впливу на здійснення політики в загальнонаціональному та регіональному масштабах, оскільки вони утворюються як інструмент легалізації інтересів вузького кола осіб, як правило – представників фінансово-промислових груп, та не здійснюють регулярної політичної діяльності. Партійна система України на поточному етапі відзначається клановістю, патронажем того чи іншого олігарха, що має статус явного чи латентного «спонсора» партії або низки партій. Це паралізує можливості демократичного поступу партійної системи країни та формування серед українських громадян політичної культури активістського типу. Згідно з даними моніторингу Інституту соціології НАН України, переважна більшість українців (87,2 %) не має членства у жодній з громадських, політичних організацій чи рухів [5]. Це свідчить про недостатнє використання громадянами свого права на участь у громадських організаціях та політичних партіях, коли навіть за формальною ознакою – кількісним параметром – громадський сектор в Україні постає як своєрідний суспільний фантом.

На тлі цих домінуючих сфер політичне життя займає лише проміжну ланку, що вступає у контрфактичну суперечність із роботою більшості громадських організацій та політичних партій, що активізуються у передвиборчий період, після чого переходять у фазу замороження своєї діяльності, підриваючи ресурс лояльності у суспільстві до громадських організацій та політичних партій. Ключовим викликом у роботі громадських організацій та політичних партій є те, що громадяни України не ідентифікують себе як єдину, консолідовану спільноту, яка оперує інструментами впливу та зворотного зв'язку із представницькими інститутами.

Загалом, спекулятивно-популістські технології, базовані на загостренні культурно-етнічних та зовнішньополітичних ідентифікаційних суперечностей української нації, які про-

вокували поляризацію українського суспільства, на даному етапі розвитку політичної системи набули нового змісту при збереженні загальної стратегії здійснення політики: у публічному дискурсі країни громадськими організаціями та політичними партіями акцентується увага на необхідності збереження миру та консолідації української нації. Однак способи впровадження цих гасел у життя залишаються неартикульованими та половинчатими, що не відповідає наявним суспільним запитам та очікуванням. Крім цього, оновлення еліт в країні значною мірою має імітативний характер, що можна узагальнити висловом «старі обличчя нової політики». Це посилює ризики деградації політичної системи країни, а також може стати потужним катализатором нових масових соціальних протестів.

Окреслення проблеми національної ідентичності в контексті електоральної прихильності буде неповним, якщо не акцентувати увагу на питання збереження її суверенітету й територіально-політичної цілісності. Загалом вона є дотичною до всіх вищевказаних детермінант національної ідентичності українців. Для вирішення цього питання слід приділяти максимальну увагу соціально-культурна пов'язаність регіонів у контексті утвердження загальноукраїнської політичної ідентичності, збереження історично-ментальних бар'єрів міжрегіонального взаємсприйняття, неконсолідованість населення регіонів держави за баченням перспектив культурного розвитку України та її місця в сучасному політичному світі [1]. Усі виборчі каденції ХХІ ст. відзначалися нав'язуванням нарративу про існування культурно-цивілізаційних відмінностей чи навіть міжцивілізаційного протистояння різних частин України з позиції електоральної прихильності, що було вигідно російській пропаганді та спровоковано їх політтехнологами. Потужне зближення геополітичних та інформаційних реалій відбулося в 2004 р., коли електорально-політичні уподобання населення західно- та центральноукраїнських регіонів суттєво консолідувалися, відтіснивши умовну «межу» електоральних розходжень далі на схід та південь України. Наступний злам політичної ідентифікації в просторовому вимірі припадає на виборчу кампанію 2014 р., коли визріло питання об'єднання країни навколо однієї програми розвитку, але за умов відсутності різновекторного інформаційно-адміністративного тиску. Тому варто нагадати твердження М. Дністрянського, що «за результатами всіх президентських кампаній, враховуючи також парламентські вибори, з політико-гео-

графічного погляду є більше підстав говорити не стільки про два полюси електорально-політичних уподобань, як про райони з достатньо стійкими і помітно вираженими відмінностями електоральної активності. Якщо за основу меж таких електоральних районів узяти лінії перепадів (кількісних стрибків) у диференціації явки виборців та голосувань за основних кандидатів і політичні партії, то можна одержати схему територіального поділу, яка в загальних рисах співвідноситься зі схемою макрорайонування території України, виділену на підставі історико-географічних та етногеографічних принципів» [1]. А тому справедливим є твердження, що і етнонаціональна сфера, й історико-географічні передумови – це ті чинники, які визначають диференціацію ментально-політичного простору України і забезпечують базові підвалини цілісності держави. Адже в основі близько 95 % її території – ареал розселення української державотворчої етнічної нації, яка, за винятком АР Крим, у всіх інших регіонах має абсолютну більшість. Також слід відзначити, що фактично усі регіони мають різний досвід спільного проживання в складі державних утворень певного періоду, тією чи іншою мірою були втягнуті в єдиний український державотворчий процес XIX–XX ст., тобто ідеї соборності та самостійності України були визначальними і для ядра території, і для українських земель у складі міжвоєнних Польщі, Чехословаччини, Румунії. А це в свою чергу є черговим підтвердженням, що в Україні наявні достатньо сприятливі передумови для зміцнення єдності країни та ідентифікації нації як самостійної та сформованої.

Висновки та перспективи використання результатів дослідження. Традиційно територіальну стійкість важко ототожнювати та позиціонувати з процесами, що мають електоральну складову. Електоральні симпатії населення можна узагальнювати як домінуючу просторово-політичну уяву населення певної території.

Просторова оцінка пов'язаності з політичною діяльністю чи перебування поза нею не визначаються лише залученістю до партійної політики (або виключенням з неї), рівнем участі в офіційних політичних процесах або участю в щоденній діяльності громадських організацій та асоціаціях. Натомість суспільно-політична активність має ширше значення, чим просте залучення особи до тих процесів, які формують певну державницьку систему. Можливість діяти політично дає мешканцям держави не лише досвід самовираження, але й відчуття цілеспрямованості як рівноправних

членів спільноти та відчуття політичного дійства, яке в контексті представницької демократії можна інтерпретувати як політичну стійкість.

Поляризація України за регіональним принципом має штучний характер, що було спровоковано ідеєю росії щодо реалізації своїх імперських планів щодо відновлення колишнього «Союзу Советських ...» і спирається на залежні політичні сили, які залучаються до виборчого процесу з метою нівелювання принципів політичної ідентичності Української держави. Одним із засобів у здійсненні такої геополітики стало провокування регіонального протистояння на засадах актуалізації окремих моментів історії, ідеалізації постатей та подій радянського періоду, насаджування неоколоніальних відносин в інформаційно-культурній сфері. Низка найбільш дискусійних тем, серед яких: питання федералізації країни, мовна політика, необхідність реабілітації національної історії постають важливими складовими ідеології політичних партій, які представляють ідеї свого електорату в парламенті України або в ході виборчої кампанії. Зазначені вище маркери ідентичності мають лише певний вплив на українських громадян, у системі ціннісних преференцій яких домінують економічні інтереси забезпечення належного рівня та якості життя у державі з пріоритетами загального добробуту.

Популістські механізми просування через виборчі програми партій означених наративів мали в певній мірі наслідками у формі соціальної апатії та розчарування, але не сформували успішного ґрунту для поширення ідей нової «загальноросійської ідентичності». Навпаки, кожна наступна виборча кампанія XXI ст. посилювалась позиція державницької політики національної єдності та підтримки підвалин суверенності України як незалежної та демократичної держави.

Серед базових принципів, що представлені в виборчих програмах політичних партій, які мають максимальні підтримку в електорату є люстрація, мир, контроль за гілками влади, захист прав людини та демократичних свобод. Ці пріоритети є базовими для гармонізації ідентифікаційних суперечностей української нації та формування ціннісних маркерів громадянського самовизначення українського суспільства як спільноти однієї держави.

Орієнтир на прогресивні зразки європейських цінностей дозволяє формувати відновлення довіри громадськості до інституціоналізованих форм колективного життя, що в свою чергу повинно бути основою формуван-

ня громадського суспільства.

Громадські організації та політичні партії як генератори провідних напрямів та ключових тез суспільного діалогу на національному рівні набувають у такій системі координат ключової ролі у пошуку основ соціальної солідарності, гармонізації та гуманізації ідентифікаційних суперечностей української нації.

Не зважаючи на соціально-культурну

диференціацію в Україні, яка зумовлена об'єктивними історично-географічними і етногеографічними передумовами, для українського етносу властива відокремлена політична ідентичність, яка була ускладнена регіонально-політичними взаєминами на початку ХХІ ст., яка може бути посилена ефективною внутрішньою геополітикою та цілеспрямованим масштабним геополітичним протистоянням росії.

Література:

1. Дністрянський М.С. Територіально-політична незрівноваженість України: іманентна неминучість чи рукотворний наслідок? Вісник Львівського університету. Серія: Географія. 2015. Випуск 49. С. 68–86.
2. Колодій А. Міжрегіональний поділ України і деякі принципи публічного урядування / Будуємо нову Україну: збірник конференції (26-27 листопада 2014 р., м. Київ) / упоряд. Ярошенко Т.О ; Українське Фулурайтівське коло. Київ. С. 309-327.
3. Кузишин А.В. Територіальна стійкість і електоральні процеси – єдність чи протиставлення ? Природа і суспільство: виклики і поступ. Матеріали міжнародної наукової конференції присвяченої 80-річчю географічного факультету ЧНУ ім. Ю. Федьковича (м. Чернівці, 11–13 жовтня 2024 р.). Чернівці : Чернівець. нац. ун-т, 2024. С. 150-152.
4. Кузишин А.В., Поплавська І.В. Особливості політичної ідентичності населення України через призму результатів електоральної прихильності. Фундаментальні ментально-ціннісні відмінності українців і росіян як підґрунтя їх цивілізаційного протистояння : колективна монографія / за заг. ред. доктора наук з державного управління, професора І.А. Семенець-Орлової, кандидата наук з державного управління В.М. Паращенко та О.О. Паращенко. Одеса : Олді+, 2023. С. 18-38.
5. Суперечності ідентичностей в Україні та шляхи їх регулювання в контекстах політики громадянської консолідації української нації / Аналітична доповідь. – К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2015. 160 с.
6. Arendt H. The human condition. 1998. Chicago, IL: The University of Chicago Press.
7. Arendt H. Totalitarism in synty [The Origins of Totalitarianism] (M. Kinnunen, Trans.). 2013. Tampere, Finland: Vastapaino.
8. Buyak B., Kuzyshyn A. Change of the Electoral Sympathies of the Voters in the Western Ukrainian Region According to the Parliamentary Elections Results in 2019. Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio B – Geographia, Geologia, Mineralogia et Petrographia. 2021. Vol. 76. 145-162. doi: <http://dx.doi.org/10.17951/b.2021.76.0.145-162>
9. Casaglia A., Coletti R., Lizotte C., Agnew J., Mamadouh V., Minca C., 2020, Interventions on European nationalist populism and bordering in time of emergencies. Political Geography. Volume 82, doi: <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2020.102238>
10. Kuzyshyn A. Departure from the traditional electoral population sympathies of Western Ukraine region: spatial analysis of the elections to the Verhovna Rada. Geografické informácie. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. 2020. Ročník 24, Číslo 2. S. 263-278.
11. Kuzyshyn A., Poplavskaya I. Peculiarities of Ukraine's population's political identity through the prism of results of electoral preferences. Journal of Geography, Politics and Society. 2022, 12(S1), 34–43.
12. Lilja P. Defending a common world: Hannah Arendt on the state, the nation and political education. Studies in Philosophy and Education, 2018. 37, 537–552. Available from: <https://doi.org/10.1007/s11217-018-9618-3>
13. Luukkonen, J., Weckroth, M., Kempainen, T., Makkonen, T. & Sirviö, H. Urbanisation and the shifting conditions of the state as a territorial-political community: A study of the geographies of political efficacy. Transactions of the Institute of British Geographers, 2022, 47, 409–425. <https://doi.org/10.1111/tran.12503>
14. Vistak O., Myrosh M., 2017, Electoral activity of the population of Western Ukraine border territory, *Journal of Geography, Politics and Society*, 7(2), 73–80
15. cvk.gov.ua
16. https://lb.ua/news/2012/07/16/161051_medvedchuk_federalizatsiya_ukraini_.html

References:

1. Dnistrianskyi M.S. Terytorialno-politychna nezrивnovazhenist Ukrainy: imanentna nemynuchist chy rukotvornyi naslidok? Visnyk Lvivskoho universytetu. Seria: Heohrafiia. 2015. Vypusk 49. S. 68–86.
2. Kolodii A. Mizhrehionalnyi podil Ukrainy i deiaki pryntsyipy publichnoho uriaduvannia / Buduiemo novu Ukrainu: zbirnyk konferentsii (26-27 lystopada 2014 r., m. Kyiv) / uporiad. Yaroshenko T.O ; Ukrainske Fuliuraitivske kolo. Kyiv. S. 309-327.
3. Kuzyshyn A.V. Terytorialna stiikist i ektoralni protsesy – yednist chy protystavlennia ? Pryroda i suspilstvo: vyklyky i postup. Materialy mizhnarodnoi naukovoii konferentsii prysviachenoi 80-rychchiu heohrafichnoho fakultetu ChNU im. Yu. Fedkovycha (m. Chernivtsi, 11–13 zhovtnia 2024 r.). Chernivtsi : Chernivets. nats. un-t, 2024. S. 150-152.
4. Kuzyshyn A.V., Poplavskaya I.V. Osoblyvosti politychnoi identychnosti naselennia Ukrainy cherez pryзму rezultativ ektorальноi prykhylnosti. Fundamentalni mentalno-tsinnisni vidminnosti ukraintiv i rosiian yak pidgruntia yikh tsyvilizatsiinoho protystoiannia: kolektyvna monohrafiia / za zah. red. doktora nauk z derzhavnoho upravlinnia, profesora I.A. Semenets-Orlovoi, kandydata nauk z derzhavnoho upravlinnia V.M. Parashchenko ta O.O. Parashchenka. Odesa : Oldi+, 2023. S. 18-38.
5. Superechnosti identychnostei v Ukraini ta shliakhy yikh rehuliuвання v kontekstakh polityky hromadianskoi konsolidatsii ukrainskoi natsii / Analitychna dopovid. – K.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2015. 160 с.
6. Arendt H. The human condition. 1998. Chicago, IL: The University of Chicago Press.
7. Arendt H. Totalitarism in synty [The Origins of Totalitarianism] (M. Kinnunen, Trans.). 2013. Tampere, Finland: Vastapaino.
8. Buyak B., Kuzyshyn A. Change of the Electoral Sympathies of the Voters in the Western Ukrainian Region According to the Parliamentary Elections Results in 2019. Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio B – Geographia, Geologia, Mineralogia et Petrographia. 2021. Vol. 76. 145-162. doi: <http://dx.doi.org/10.17951/b.2021.76.0.145-162>

9. Casaglia A., Coletti R., Lizotte C., Agnew J., Mamadouh V., Minca C., 2020, Interventions on European nationalist populism and bordering in time of emergencies. *Political Geography*. Volume 82, doi: <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2020.102238>
10. Kuzyshyn A. Departure from the traditional electoral population sympathies of Western Ukraine region: spatial analysis of the elections to the Verhovna Rada. *Geografické informácie*. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre/Immanent. 2020. Ročník 24, Číslo 2. S. 263–278.
11. Kuzyshyn A., Poplavska I. Peculiarities of Ukrainians populations political identity through the prism of results of electoral preferences. *Journal of Geography, Politics and Society*. 2022, 12(S1), 34–43.
12. Lilja P. Defending a common world: Hannah Arendt on the state, the nation and political education. *Studies in Philosophy and Education*, 2018. 37, 537–552. Available from: <https://doi.org/10.1007/s11217-018-9618-3>
13. Luukkonen, J., Weckroth, M., Kempainen, T., Makkonen, T. & Sirviö, H. Urbanisation and the shifting conditions of the state as a territorial-political community: A study of the geographies of political efficacy. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 2022, 47, 409–425. <https://doi.org/10.1111/tran.12503>
14. Vistak O., Myrosh M., 2017, Electoral activity of the population of Western Ukraine border territory, *Journal of Geography, Politics and Society*, 7(2), 73–80
15. cvk.gov.ua
16. https://lb.ua/news/2012/07/16/161051_medvedchuk_federalizatsiya_ukraini_.html

Abstract:**Andrii KUZYSHYN. TERRITORIAL SUSTAINABILITY AND ELECTORAL PROCESSES: THE EXPERIENCE OF MODERN UKRAINE**

The suggested study aims to assess the role of electoral processes in territorial sustainability as an indicator of state formation. The author characterises activities related to the electoral process as the only truly free form of human activity, since they are not subject to natural life needs and are not dictated by external goals and objectives, but instead are a prerequisite and an end in themselves. The focus is on the socio-economic, ethno-cultural, value-cultural aspects that reinforce territorial sustainability. For this purpose, the election programmes of domestic political parties that took part in national elections in the 21st century were analysed. The existing differences in the views of the electorate are a manifestation of the processes of demarcation that are common for democratic states, or they are artificially created barriers formed by the interested groups of influence, and to distinguish the role of geographical, geopolitical, economic, socio-political, and information determinants in its formation. Thus, the characteristics of electoral preferences were examined at the regional level as a condition for territorial sustainability. The study highlights the role of certain time periods in the modern history of Ukraine's independence (2004, 2014), which became a condition for the cohesion of Ukrainian society and a component of its territorial stability and self-identity.

In order to maintain the clarity, effectiveness and validity of the results of the study, philosophical methods were used (in particular, the principles of interdependence, relationship, causality), comparative geography and comparative history, the method of systems analysis and content analysis.

Based on the analysis of the programs of the parties that participated in the elections, the author examined how the electorate of Ukraine reacted to certain identifiers that influence the definition of national identity as a condition for territorial stability. In particular, the emphasis was placed on the markers of 'federalisation of the territory of Ukraine', 'decentralisation' as a condition for the formation of a sustainable democratic society based on local development, 'religious structuring of society', and 'language policy'. The multidimensional analysis made it possible to identify external stimuli that artificially influenced Ukrainian society in order to destabilise it and artificially divide and regionalise it. The factors that determine the differentiation of Ukrainian mental and political space and provide the basic foundations of the state's integrity are identified. The technologies that were based on the aggravation of cultural, ethnic, and foreign policy identification contradictions of the Ukrainian nation provoked the polarisation of Ukrainian society. At this stage of development of the political system, they have acquired a new meaning while maintaining the overall strategy of policy implementation. It is noted that parties and social movements in Ukraine were united around the national idea, searching for ways to preserve peace and consolidate the Ukrainian nation.

It was found, despite the socio-cultural differentiation in Ukraine, shaped by objective historical-geographical and ethno-geographical factors, the Ukrainian ethnic group is characterised by a separate political identity. This identity was complicated by regional-political interactions at the beginning of the 21st century. The study identifies the role of manipulative influences of parties that shaped the ideas of regionalisation and polarisation in Ukraine. The role of parties and their supporters as carriers of certain ideological views that can strengthen the role of national identity is emphasised. Having analysed these determinants as the main conceptual and practical dimensions of influence on the national space, an attempt is made to generalise the assessment of the problem in the scientific literature and to formulate the author's own substantiation of the objective determinants of Ukraine's geopolitical space.

Keywords: territorial sustainability, electoral processes, spatial identity, electoral preferences

Надійшла 08. 10.2024р.